

Олена Романовська

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, методики та менеджменту
освіти Української інженерно-педагогічної академії, Харків, Україна

ORCID: 0000-0002-4898-2141

E-mail: elena_mail2004@ukr.net

ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація: Стаття присвячена розгляду такої актуальної проблеми як формування креативності майбутніх психологів у вищих навчальних закладах. Розглянуто суть понять «креативність», «креативність психолога», запропонована методика її формування у студентів-психологів під час навчання при вивченні дисциплін психолого-педагогічного циклу; ефективність методики доведена експериментальним шляхом.

Ключові слова: креативність, креативність психолога, вищий навчальний заклад, методика, методи евристичного навчання, експеримент.

Olena Romanovska

PhD in Education Science, Assistant Professor of Pedagogy, Methodology and Education
Management Department Ukrainian Engineering - Pedagogics Academy, Kharkiv, Ukraine

E-mail: elena_mail2004@ukr.net

FORMATION OF CREATIVITY FUTURE PSYCHOLOGISTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract: The article is devoted to the consideration of such an urgent problem as the formation of creativity in future psychologists in higher educational institutions. The essence of the concept of creativity, the concept of "the creativity of a psychologist", the method of forming creativity among students-psychologists in the process of learning in the study of the disciplines of the psychological-pedagogical cycle is suggested; The effectiveness of the procedure is proved experimentally.

Key words: creativity, creativity of a psychologist, higher education institution, methodology, methods of heuristic learning, experiment.

Елена Романовская

ФОРМИРОВАНИЕ КРЕАТИВНОСТИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Аннотация: Статья посвящена рассмотрению такой актуальной проблемы как формирование креативности будущих психологов в высших учебных заведениях. Рассмотрено суть понятий «креативность», «креативность психолога», предложена методика ее формирования у студентов-психологов во время обучения при изучении

© Олена Романовська, 2018

дисциплін психолого-педагогічного циклу; ефективність методики доказана експериментальним путем.

Ключевые слова: креативність, креативність психолога, вище навчальне заклад, методика, методи евристичного навчання, експеримент.

Olena Romanovska

An extended abstract of the paper on the subject:

“Formation of creativity in future psychologists in higher education institutions”

Problem setting. The development of an active creative personality is one of the strategic objectives of reforming education in Ukraine, according to state educational programs and concepts, is the formation of not just educated, but creative personality.

Recent research and publications analysis. The problem of creativity, creative personality was considered by both domestic and foreign researchers: D. Bogoyavlenska, A. Brushlynsky, N. Vishnyakova, I. Zyazyun, M. Kagan, V. Molyako, O. Matyushkin, Ya. Ponomarev, V. Rybalko, V. Sukhomlinsky, S. Sysoev, D. Chernilevsky, G. Eysenck, F. Barron, D. Guilford, E. Torrens, and others. In their works, the questions of human activity in the creative process, the socio-psychological foundations of creativity, stages of the creative process, mechanisms, and the statement that the student's work is one of the most important conditions for the future specialist.

The purpose of the article is to theoretically substantiate, develop and partially verify the methodology of creativity formation in students-psychologists in the process of studying in institutions of higher education during the study of disciplines of the psychological-pedagogical cycle.

Paper main body. On the basis of scientific literature in the work it is determined that creativity is one of the most important professional qualities of the personality of the psychologist, since the work of the practical psychologist is (or at least should be) creative activity, because the psychologist has to deal with unique human individualities. The concept of creativity (in

the domestic psychology and pedagogy, creativity is identified with creativity) is extremely broad and interpreted by researchers in different ways. Based on the analysis of the views of various scholars in our study of creativity, we understand the integral quality of the individual, which determines the ability to creativity in all spheres of human activity and manifests itself through the ability to see problems, find new original and productive ways of their solution.

The analysis of psychological and pedagogical literature allowed to determine the most important qualities of the future specialist, and in particular, the psychologist, who contribute to a successful creative activity: the ability to make non-standard decisions; search-problem style of thinking; ability to create problematic, non-standard professional situations; originality in all spheres of its activity; creative fantasy, advanced imagination; specific personal qualities (courage, willingness to risk, resourcefulness, purposefulness, optimism, enthusiasm, persistence, confidence, wit, intuitive feeling of new and original, etc.).

It was determined that the creativity of the future psychologist - is the integral quality of the personality of the latter, which determines the ability to creativity and develops in the process of professional training and further professional activities. It manifests itself through the ability to create a creative atmosphere, to see psychological problems, to successfully interact with the environment, especially in non-standard situations, to find new original and

productive ways of their solution, creatively using various objects, using the most optimal means.

The analysis of scientific literature also allowed finding out that the manifestation and development of creativity of each person contribute to objective conditions, which primarily concern: the creation of a comfortable socio-humane environment, the adherence of the teacher of the principles of creative learning, the use of teacher methods of activating creative thinking. Therefore, a special, purposeful formation of creativity and a systemic molding effect on its development in the process of studying in higher education institutions is required.

In accordance with the goal of the study, the methodology of forming the creativity of future psychologists in the process of their vocational training during the study of the cycle of psychological and pedagogical disciplines (on an example of the discipline "Pedagogical Psychology")

was theoretically grounded. The main content of this technique is to introduce in the initial process of studying the discipline "Pedagogical Psychology" methods that stimulate the development of creativity from those who study. The methodology was based on heuristic and innovative teaching methods. Experimental testing of the developed methodology for the development of creativity in future psychologists has confirmed its effectiveness.

Conclusions of the research. *This study does not pretend to be a complete and comprehensive solution to the problem, further research in the following areas is possible: the search for ways to develop the creativity of teachers of higher education institutions; the creation of a single set of methodical techniques for the development of creativity in the educational process from different disciplines throughout the period of professional training in higher education institutions.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток активної творчої особистості - одна з найважливіших проблем психологічної і педагогічної теорії і практики. Ідея навчання, спрямованого на розвиток творчого потенціалу, творчих можливостей особистості, лежить в основі багатьох сучасних підходів до освіти. Це відбувається тому, що розвиток будь-якої галузі народного господарства і держави загалом у період численних кризових явищ значно залежить від людського чинника, від здатності фахівців долати проблеми, знаходити нові рішення, проявляти щоденну креативність у професійній діяльності. Таким чином одним із стратегічних завдань реформування освіти в Україні, згідно з державними освітніми програмами і концепціями, є формування не просто освіченої, а творчої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Проблему креативності, творчої особистості розглядали як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники: Д. Богоявленська, А. Брушлинський, Н. Вишнякова, І.Зязюн, М. Каган, В.Моляко, О. Матюшкін, Я. Пономарьов, В. Рибалко, В. Сухомлинський, С. Сисоєва, Д. Чернілевський, Г. Айзенк, Ф. Баррон, Д. Гілфорд, Е. Торренс та інші. У їхніх працях досліджуються питання людської активності в творчому процесі, соціально-психологічні основи творчості, етапи творчого процесу, механізми та твердження, що творчість студента є однією з найважливіших умов становлення майбутнього фахівця.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. В психолого-педагогічній літературі підкреслюється необхідність розвитку креативності в

процесі навчання, проте все ще недостатньо досліджень, присвячених методиці розвитку креативності у студентів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є теоретично обґрунтувати, розробити і частково перевірити методику формування креативності у студентів-психологів в процесі навчання у закладах вищої освіти під час вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Термін «креативність» (від лат. створення) ще з 60-х років ХХ ст. присутній у лексиці представників усіх галузей людського життя, але ще й досі психологи не знайшли йому єдиного визначення. Більшість із них під креативністю розуміють здатність бачити речі по-новому і незвичайному ракурсі, знаходити унікальні способи вирішення проблем. Креативність є повною протилежністю шаблонному мисленню, яке характеризується обмеженістю в пошуку можливих рішень і тенденціями однакового підходу до розв'язання різних проблем. Більшість людей, завдячуючи традиційній системі навчання, мають аналітичний стиль мислення. І лише деякі, використовуючи латеральні прийоми, вводять у дію креативні процедури [1-12].

З іншого боку, на відтворення старого і створення нового, на думку доктора філософських наук В. Циби, – «на це приречена кожна людина, оскільки вона живе у світі матеріальних і духовних цінностей, що постійно руйнуються від старіння, зношення або цілеспрямованої руйнації» [12, с. 21]. А тому людину необхідно готувати до творчої діяльності ще під час навчання. Ми погоджуємось, що процес становлення творчої особистості має бути спланованим і системним. Це висуває особливі вимоги до навчально-виховного процесу загалом і кожного викладача зокрема. Актуальності набуває створення методичних систем, що дозволятимуть роз-

вивати творчі потенції майбутніх фахівців безпосередньо в процесі навчання.

Як зазначають багато науковців, для психолога креативність є професійно-значущою якістю [7; 8]. Зокрема, одне з найважливіших завдань практичного психолога полягає в тому, щоб допомогти людині скористатися її власними творчими можливостями для вирішення поставлених перед нею завдань і для досягнення її цілей.

У зв'язку з тим, що проблема розвитку креативності найменш розроблена для юнацького віку, а також тому, що креативність є для психологів професійно-значущою якістю, вивчення психологічних умов розвитку креативності серед майбутніх психологів набуває особливої актуальності. Практично всі дослідники називають креативність професійно-значущою якістю особистості психолога або згадують про креативні вміння, здібності.

Креативність є однією з найважливіших професійно-значущих якостей особистості психолога, оскільки його робота є (або, принаймні, повинна бути) творчою діяльністю, тому що він має справу з унікальними людськими індивідуальностями.

Отже, креативність – це професійно-значуща якість особистості студента-психолога, що сприяє кращому освоєнню студентами професійних навичок і творчому їх застосуванню.

Поняття креативності (у вітчизняній психології та педагогіці креативність ототожнюється з творчістю) надзвичайно широке і трактується дослідниками по-різному. Під креативністю ми розуміємо інтегральну якість особистості, яка визначає здатність до творчості в будь-яких сферах людської діяльності та проявляється через спроможність бачити проблеми, знаходити нові оригінальні й продуктивні шляхи їх вирішення.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив визначити найважливіші якості майбутнього фахівця, зокрема психолога, що сприяють успішній творчій діяльності: здатність до нестандартного

рішення; пошуково-проблемний стиль мислення; уміння створювати проблемні, нестандартні професійні ситуації; оригінальність у всіх сферах своєї діяльності; творча фантазія, розвинена уява; специфічні особистісні якості (сміливість, готовність до ризику, винахідливість, цілеспрямованість, оптимізм, ентузіазм, настирливість, упевненість, кмітливість, інтуїтивне відчуття нового та оригінального та ін.).

На сьогодні серед педагогів і психологів [1-12] немає узгодженої, єдиної думки щодо структури креативності, тому було визначено такі основні компоненти креативності майбутніх психологів: 1) емоційно-мотиваційний – передбачає наявність позитивного емоційного стану, віри у свої можливості; внутрішньої мотивації до творчої самореалізації на посаді психолога, орієнтацію не на продукт, а на процес; 2) когнітивно-діяльнісний – передбачає оволодіння студентами загальними та спеціальними професійно-психологічними знаннями, вміннями й навичками, пов'язаними з креативністю; здатність до дивергентного мислення та сенситивності; 3) результативний – визначається наявністю творчого навчального продукту.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, було визначено, що креативність майбутнього психолога – це інтегральна якість особистості останнього, яка визначає здатність до творчості й розвивається у процесі фахової підготовки та подальшої професійної діяльності. Вона проявляється через уміння створювати креативну атмосферу, бачити психологічні проблеми, успішно взаємодіяти з оточенням, особливо за нестандартних ситуацій, знаходити нові оригінальні й продуктивні шляхи їх вирішення, творчо використовуючи різні об'єкти.

Аналіз наукової літератури [1-12] дозволив з'ясувати, що проявам і розвит-

ку креативності кожної особистості сприяють об'єктивні умови, до яких передусім належать: створення комфортного соціально-гуманного середовища, дотримання викладачем принципів креативного навчання, застосування ним методів активізації творчого мислення. Отже, потрібне спеціальне, цілеспрямоване формування креативності та системний формувальний вплив на її розвиток у процесі навчання у закладах вищої освіти.

При всьому розмаїтті вивчення науковцями проблеми підготовки майбутніх фахівців до здійснення творчої діяльності, аспект її формування у студентів-психологів в закладах вищої освіти недостатньо досліджений на теоретично-методичному та методичному рівнях. Отже, відповідно до поставленої мети дослідження була теоретично обґрунтована методика формування креативності майбутніх психологів у процесі їхньої професійної підготовки під час вивчення циклу психолого-педагогічних дисциплін (на прикладі дисципліни «Педагогічна психологія»), яка представлена на рисунку 1.

На рисунку представлені в систематизованому вигляді етапи, компоненти кожного етапу реалізації методики, наведено методи та засоби реалізації даної методики, визначено критерії сформованості креативних якостей майбутніх психологів. Основний зміст даної методики полягає у впровадженні в початковий процес при вивченні дисципліни «Педагогічна психологія» методів, що стимулюють розвиток креативності у тих, хто навчається. Методика базувалася на евристичних та інноваційних методах навчання, таких як метод «мозкового штурму», метод контрольних питань, схема багатоекранного мислення, авторський тренінг з розвитку креативності та інші.

Рис. 1 - Методика формування креативності майбутніх психологів

Для перевірки рівня креативності було використано наступні методики: діагностика невербальної креативності (методика Е. Торренса, адаптована А.Н. Вороніним); діагностика вербальної креативності (методика С. Мідника, адаптована А.Н. Вороніним). Для визначення наявності у майбутніх психологів уявлення про креативність та її структуру використовувалися такі методи та засоби діагностики: анкетування; тестування; бесіда; опитування. Для оцінювання ефективності розробленої методики було проведено експериментальне дослідження, яке складалося з констатувального, формувального та порівняльного етапів. У ході констатувального етапу експерименту було проаналізовано традиційну методичну систему навчання майбутніх психологів, яка ґрунтується переважно на традиційних методах навчання. На цьому етапі в експерименті брало участь 60 студентів 3-4 курсу НТУ «ХПІ». Результати отримані за допомогою комплексу діагностичних методик та відповідно до виділених нами трьох рівнів сформованості креативних якостей у студентів (високий, середній, низький рівень). Результати констатувального експерименту показали, що традиційна методична система не забезпечує високого рівня креативності у студентів: 25 осіб (41,7 %) мають низький рівень, 27 осіб (45%) - середній і лише 8 осіб (13,3%) - високий рівень розвитку творчих здібностей.

Метою формувального та порівняльного етапів педагогічного експерименту була перевірка ефективності розробленої методики. На формувальному етапі педагогічного експерименту брали участь 31 студент НТУ «ХПІ» (15 студентів у контрольній та 16 в експериментальній групах). В контрольній групі процес навчання майбутніх психологів відбувався за традиційною методичною системою навчання дисципліни педагогічна психологія, а в експериментальній групі – за методичною системою із використанням як традиційних, так і евристичних методів навчання («мозкового штурму», стратегія

творчості Уолта Діснея, метод контрольних питань, схема багатоекранного мислення), було проведено авторський тренінг, спрямований на розвиток креативності. Також нами використовувалися різні типи ділових ігор (ігри, що не стосувалися майбутньої професійної діяльності: "Студент майбутнього" та ігри, що моделювали окремі аспекти професійної діяльності: "Як ми спілкуємось", "Людина в світі професій", "Моя майбутня професія").

В результаті проведення експериментального дослідження встановлено, що розроблена і впроваджена методика формування креативних якостей майбутніх психологів забезпечила підвищення їх рівня креативності, а саме: високий рівень – 23,7 % у студентів ЕГ (14,7% КГ), середній – 55,7% (57,6 %КГ), низький – 20,6 % (27,7% КГ).

Результати порівняльного етапу в експериментальній і контрольній групах дозволяють зробити висновок щодо переваг методичної системи та вищої результативності показників креативності у студентів експериментальної групи.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Аналіз наукової літератури свідчить про відсутність єдиного загальноприйнятого підходу до визначення сутності поняття «креативність», його багатоаспектність. Креативність для психологів є важливою професійно-значущою якістю, так як виражені зміни в структурі особистості і поведінці студентів-психологів в результаті застосування програми розвитку креативності спонукають до ефективнішого освоєння студентами професійних навичок і більш творчої їх реалізації. Розвиток креативності - один з найважливіших аспектів особистісного і професійного розвитку психологів; а її успішний розвиток можливий лише при створенні певних умов, що сприяють її формуванню. Особливої значущості це положення набуває в студентському віці, коли робота над особистісним розвитком майбутніх професіоналів ведеться досить

інтенсивно. Психологу необхідно усвідомлювати свою унікальність-індивідуальність - це допоможе йому в подальшій самореалізації як фахівцю.

Дане дослідження не претендує на повне і вичерпне рішення висунутої проблеми, можливе продовження дослідження в наступних напрямках: пошук шляхів

розвитку креативності викладачів закладів вищої освіти; створення єдиного комплексу методичних прийомів для розвитку креативності в освітньому процесі з різних дисциплін протягом всього періоду професійної підготовки в закладах вищої освіти.

Список літератури

1. Барышева, Т. А., & Жигалов, Ю. А. (2006) Психолого-педагогические основы развития креативности : учеб. пособие. СПб. : СПГУТД, 268 с.
2. Богдан, Ж. Б., & Солодовник, Т. О. (2016) Застосування педагогічних технологій у підготовці майбутніх фахівців у сучасних умовах освіти. *Сучасні педагогічні технології в освіті: зб. наук.-метод. праць*. За ред. Р.П. Мигущенка, Ю.І. Панфілова. Х.: НТУ «ХПІ», 27-35 с.
3. Богоявленская, Д. Б. (2002) Психология творческих способностей. М.: Академия, 320 с.
4. Гилфорд, Дж. (1965) Три стороны интеллекта. Пер. с англ. Э. А. Голубевой. *Психология мышления*. За ред. А. М. Матюшкин. М.: Прогресс, С. 443-456.
5. Гриненко, І. В. (2008) Педагогічні умови розвитку креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04/1.192 с.
6. Дунаєва, О. М. (2005) Актуальні проблеми формування педагогічної креативності майбутніх учителів. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*. Серія 16, К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова
7. Євдокимова, Н. О., Партенадзе, О. В., & Біда, А. М. Моделювання розвитку професійно важливих якостей майбутнього психолога у сфері тренінгових технологій. *Психологічні науки*. Збірник наукових праць. Випуск 2.13 (109) С.62-67.
8. Моляко, В. О. (2007) Творчий потенціал особистості. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія № 12.

Психологічні науки. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова,. Вип. 17. С. 16 - 22.

9. Морозов, А. В., & Чернилевский, Д. В. (2004) Креативная педагогика и психология: Учебное пособие. М.: Академический Проект, 2-е изд. 506 с.

10. Пономарёв, Я. А. (1988) Психология творчества. *Тенденции развития психологической науки*. М.: Наука, С. 21-25.

11. Сисоева, С. О. (1998) Педагогична творчість учителя: Визначення, теоретична модель, функції підготовки. *Педагогіка і психологія*. К.: Педагогічна думка, 255 с.

12. Циба, В. Т. (2005) Системна теорія особистості: регулятивно-детерміністська парадигма. *Соціальна психологія*. №6. С. 18-30.

References

1. Barysheva, T. A., & Zhigalov, Ju. A. (2006) *Psihologo-pedagogicheskie osnovy razvitija kreativnosti : ucheb. posobie*. [Psychological and pedagogical bases for the development of creativity: Textbook.] SPb.: SPGUTD, 268 s. [in Russian]
2. Bohdan, Zh. B., & Solodovnyk, T. O. (2016) *Zastosuvannia pedahohichnykh tekhnolohij u pidhotovtsi majbutnikh fakhivtsiv u suchasnykh umovakh osvity*. [Application of pedagogical technologies in the training of future specialists in modern conditions of education] *Suchasni pedahohichni tekhnolohii v osviti:zb. nauk.-metod. prats'*. Za red. R.P. Myhuschenka, Yu.I. Panfilova. Kh.: NTU «KhPI», 27-35 s. [in Ukrainian]
3. Bogojavlenskaja, D. B. (2002) *Psihologija tvorcheskih sposobnostej*. [The psychology of creative abilities.]

М.:Akademija, 320s. [in Russian]

4. Gilford, Dzh. (1965) *Tri storony intellekta*. [Three sides of the intellect.] Per. s angl. Je. A. Golubevoj. Psihologija myshlenija. Za red. A. M. Matjushkin. M.: Progress, S. 443-456. [in Russian]

5. Hrynenko, I. V. (2008) *Pedahohichni umovy rozvytku kreatyvnosti majbutnikh uchyteliv humanitarnoho profilu u protsesi fakhovoi pidhotovky : dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04/1*. [Pedagogical conditions of development of creativity of future teachers of the humanitarian profile in the process of professional training: diss. ... Candidate ped Sciences: 13.00.04 / 1] 192 s. [in Ukrainian]

6. Dunaieva, O. M. (2005) *Aktual'ni problemy formuvannia pedahohichnoi kreatyvnosti majbutnikh uchyteliv*. [Actual problems of formation of pedagogical creativity of future teachers] Naukovyj chasopys NPU im. M.P. Drahomanova. Seriiia 16, K.: NPU im. M.P. Drahomanova. [in Ukrainian]

7. Yevdokymova, N.O., Partenadze, O. V., Bida, A. M. *Modeliuvannia rozvytku profesijno vazhlyvykh iakostej majbutn'oho psykhologa u sferi treninhovykh tekhnolohij*. [Modeling the development of professionally important qualities of the future psychologist in the field of training technologies] Psykholohichni nauky. Zbirnyk naukovykh prats'. Vypusk 2.13 (109) S.62-67. [in Ukrainian]

8. Moliako, V. O. (2007) *Tvorchyj*

potentsial osobystosti. [Creative potential of the person] Naukovyj chasopys NPU im. M.P. Drahomanova. Seriiia № 12. Psykholohichni nauky. K.: NPU im. M. P. Drahomanova,. Vyp. 17. S. 16 - 22. [in Ukrainian]

9. Morozov, A. V., & Chernilevskij, D. V. (2004) *Kreativnaja pedagogika i psihologija: Uchebnoe posobie*. [Creative Pedagogy and Psychology: Textbook.] M.: Akademicheskij Proekt, 2-e izd. 506 s. [in Russian]

10. Ponomarjov, Ja. A. (1988) *Psihologija tvorchestva*. [The psychology of creativity] Tendencii razvitija psihologicheskoy nauki. M.: Nauka, S. 21-25. [in Russian]

11. Sysoieva, S. O. (1998) *Pedahohichna tvorchist' uchytelia: Vyznachennia, teoretychna model', funktsii pidhotovky*. [Pedagogical creativity of the teacher: Definition, theoretical model, functions of preparation] Pedahohika i psykholohiia. K.: Pedahohichna dumka, 255s. [in Ukrainian]

12. Tsyba, V. T. (2005) *Systemna teoriia osobystosti: rehuliatyvno-determinists'ka paradyhma*. [System Theory of Personality: Regulatory-Deterministic Paradigm] Sotsial'na psykholohiia. №6. S. 18-30. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редколегії: 2.04.2018